

BUXORO – MAVOROUNNAHR YURAGIDA QADIMIY SIVILIZATSIYA MARKAZI**Safarova Adolat****Ergasheva Nilufar****Dadaxonov Xusniddin****Salimova Matluba**<https://doi.org/10.5281/zenodo.17281414>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Buxoro shahrining qadimiyligi, Mavorounnahr hududidagi siyosiy, iqtisodiy, diniy va madaniy markaz sifatidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi.

Arxeologik va tarixiy manbalar, buyuk allomalar hayoti hamda xalq og‘zaki ijodi misolida Buxoroning Sharq va G‘arb tamaddunlari chorrahasidagi ahamiyati ko‘rsatib beriladi.

Shuningdek, shaharning bugungi kunda ham jahon miqyosida tarixiy-madaniy meros markazi sifatida qadrlanishi alohida ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: Buxoro, Mavorounnahr, qadimiy sivilizatsiya, ilm-fan, madaniyat, islom, tasavvuf, tarixiy meros.

BUKHARA – THE CENTER OF AN ANCIENT CIVILIZATION IN THE HEART OF MAVORUNNAHR

Abstract. In this article, the antiquity of the city of Bukhara and its role as a political, economic, religious, and cultural center in the territory of Mawarannahr are highlighted on a scholarly basis. Through archaeological and historical sources, the lives of great scholars, and examples from oral folklore, the significance of Bukhara at the crossroads of Eastern and Western civilizations is demonstrated. Moreover, the article emphasizes that the city is still valued today as a center of historical and cultural heritage on a global scale.

Keywords: Bukhara, Mawarannahr, ancient civilization, science, culture, Islam, Sufism, historical heritage.

БУХАРА – ЦЕНТР ДРЕВНЕЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ В САМОМ СЕРДЦЕ МАВОРУННАХРА

Аннотация. В статье рассматривается древность города Бухары, его место как политического, экономического, религиозного и культурного центра в регионе Маворуннахр с научной точки зрения. Археологические и исторические источники, жизнеописания великих учёных и народный фольклор свидетельствуют о важности Бухары на стыке восточной и западной цивилизаций. Также подчёркивается, что город и сегодня ценится как центр историко-культурного наследия мирового масштаба.

Ключевые слова: Бухара, Маворуннахр, древняя цивилизация, наука, культура, ислам, мистицизм, историческое наследие.

Insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim xususiyatlaridan biri – tarixiy shaharlarning shakllanishi va ular orqali ilm, madaniyat, iqtisodiyot hamda siyosatning rivoj topishidir. Ana shunday tarixiy shaharlar orasida Buxoro alohida o‘rin tutadi. U nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo, hattoki Sharq va G‘arb sivilizatsiyasi rivojida katta ahamiyat kasb etgan.

Mavorounnahr – Amudaryo va Sirdaryo oralig‘idagi keng hudud bo‘lib, qadimda dunyoning eng yirik madaniy markazlaridan biri hisoblangan. Uning markazida joylashgan Buxoro esa ko‘hna shahar sifatida o‘zining boy tarixiy merosi, ilmiy-ma’rifiy muhit va ma’naviy hayoti bilan ajralib turadi. Arxeologik tadqiqotlar Buxoroning tarixi eramizdan avvalgi davrlarga borib taqalishini tasdiqlaydi. Qadimiy Buxoro Sug‘diyona viloyatining muhim shaharlaridan biri sifatida shakllanib, uzoq vaqt davomida iqtisodiy va madaniy taraqqiyot markazi bo‘lib kelgan.

Qadimgi manbalarda Buxoro turli nomlar bilan tilga olinadi: “Numijkat”, “Bumiskat”, “Fag‘onkat”. Bu nomlarning o‘zi ham shaharning qadimiy tarixiy ildizlarini ko‘rsatadi. Shaharsozlik an‘analariga ko‘ra, qadimiy Buxoro mustahkam devorlar, qo‘rg‘onlar va minoralar bilan o‘ralgan. Arxeologlar topgan “Ark” qal‘asi, “Varaxsha” saroyi, “Paykend” shaharchasi kabi yodgorliklar Buxoroning rivojlangan shahar madaniyati mavjud bo‘lganidan dalolat beradi.

Buxoro – quvvat markazi. Buxoroning sivilizatsiya markazi sifatidagi shuhrati nafaqat uning qadimiyligi, balki aynan Islom madaniyatining oltin davri (IX–XIII asrlar) bilan bog‘liqdir. Bu davrda shahar nafaqat Movarounnahrning siyosiy poytaxti, balki Markaziy Osiyodagi ilm-fan, adabiyot va diniy ta‘limning so‘nmas mayoqiga aylandi. Somoniylar davlati (IX–X asrlar) hukmronligi Buxoroning tarixiy rivojlanishidagi cho‘qqi davri hisoblanadi. Bu sulola davrida Buxoro Abbosiylar xalifaligidan mustaqil bo‘lgan katta imperiyaning markaziga aylandi. Somoniylar me‘morchilikka, ayniqsa, olimlarga va ularning homiyligiga katta e‘tibor qaratdi. Ushbu davrda yaratilgan Ismoil Somoniy maqbarasi (X asr) Islom me‘morchiligining tengsiz durdonasi bo‘lib, o‘zining g‘ishtin bezaklari bilan butun dunyoga mashhur. Bu yodgorlik nafaqat me‘moriy go‘zallik, balki Somoniylar davrida hunarmandchilik va san‘atning yuksak darajada rivojlanganining yorqin timsolidir. Buxoro o‘zining boy kutubxonalari va ko‘plab madrasalari tufayli "Qubbat al-Islom" (Islom gumbazi) nomini olgan. Bu yerda aniq va ijtimoiy fanlarning barcha yo‘nalishlari jadal rivojlandi. Buxoroning eng ulug‘ allomalaridan biri Abu Ali ibn Sino (980–1037) aynan Somoniylar hukmronligi davrida voyaga yetdi. Uning Buxoro saroyidagi faoliyati va shahar kutubxonalarida olgan bilimlari uning fundamental asarlari – "Tib qonunlari" va "Shifo kitobi"ning yaratilishiga poydevor bo‘ldi. Bu asarlar asrlar davomida dunyo tibbiyotiga darslik vazifasini o‘tadi. Shahar hadis va fiqh (Islom huquqshunosligi) ilmining markaziga aylandi. Imom al-Buxoriy nomli buyuk muhaddisning faoliyati Movarounnahr ilm-fanining dunyoga ta‘sirini isbotladi. Somoniylar va ulardan keyingi Qoraxoniylar davrida shahar o‘zining hozirgi tarixiy qiyofasini oldi. Po‘yi Kalon majmuasi (XII asrdagi Kalon minorasi – minorai kalon va keyingi davrlarga oid masjidi va Mir Arab madrasasi) Islom sivilizatsiyasining qudratini namoyon etuvchi eng yirik me‘moriy ansambllardan biriga aylandi. Minora o‘sha davrning shaharsozlik, muhandislik va nafis g‘ishtin bezaklar borasidagi yutuqlarini o‘zida mujassam etgan. Buxoro ushbu davrda shunchaki bir shahar emas, balki Islom madaniyati oqimining beqiyos manbai, Markaziy Osiyo tafakkurining yuragi bo‘lib xizmat qildi. U yerdan yoyilgan bilim va san‘at keyingi asrlarda butun Sharq sivilizatsiyasining rivojlanishiga bevosita ta‘sir ko‘rsatdi.

Buxoro Movarounnahr tarixida siyosiy markaz vazifasini turli davrlarda bajargan.

Somoniylar davridan boshlab arab xalifaligi, keyinchalik Somoniylar, Qoraxoniylar, Temuriylar va Shayboniylar davrida shahar davlat markaziga aylangan.

Somoniylar davrida (IX–X asrlar) Buxoro poytaxt bo‘lib, nafaqat siyosiy markaz, balki Sharqning eng yirik iqtisodiy va ilmiy-ma‘rifiy markazlaridan biri sifatida tanilgan. Buxoroda karvonsaroylar, bozorlar, rabotlar barpo etilgan, shahar Buyuk Ipak yo‘lining muhim bo‘g‘iniga aylangan. Savdo-sotiq jarayonida Hindiston, Eron, Xitoy, Vizantiya va Yevropa mamlakatlari bilan aloqalar kuchaygan. Hunarmandchilik – gilamdo‘zlik, zargarlik, kulolchilik va ipakchilik rivoj topib, Buxoro mahsulotlari uzoq mamlakatlarga eksport qilingan.

Buxoro – ilm-fan va madaniyat markazi. Buxoro qadimdan “Qubbatul-islom” – “Islom qubbasi” deb atalgan. Bu nom shaharning ilm-ma‘rifat markaziga aylanganini anglatadi.

Shaharda o‘nlab madrasa, yuzlab maktab va kutubxonalar faoliyat yuritgan. Buxoro kutubxonalarida minglab qo‘lyozmalar saqlangan.

Buyuk allomalar va mutafakkirlar – Imom Buxoriy, Abu Abdulloh Rudakiy, Abu Ali ibn Sino, Forobiy, Burhoniddin Marginoniy kabi siymolar ilm-fan rivojiga ulkan hissa qo'shdilar.

Imom Buxoriy – hadis ilmining eng buyuk namoyandasi bo'lib, uning "Al-Jome' as-Sahih" asari butun islom olamida eng ishonchli hadis to'plami sifatida qabul qilingan. Abu Abdulloh Rudakiy – fors-tojik adabiyotining otasi, Buxoro saroyida yashab irod qilgan. Abu Ali ibn Sino – Buxoroda ta'lim olib, tibbiyot, falsafa va tabiiy fanlarda buyuk meros qoldirgan.

Burhoniddin Marginoniy – fiqh ilmining yirik olimi, "Al-Hidoya" asari musulmon dunyosida huquqshunoslikning asosiy manbalaridan biri sifatida tanilgan. Buxoroning ilm-fan markazi sifatidagi o'rni beqiyosdir. Asrlar davomida bu shahar nafaqat savdo chorrahasi, balki butun Islom olamining eng yirik ma'naviy, ilmiy va intellektual o'choqlaridan biri bo'lib kelgan.

Bu davrni bejizga "Sharq Uyg'onishi" deb atashmaydi.

Buyuk Allomalar Maskani. Buxoroning ilm-fan markazi sifatidagi ahamiyatini u yerdan chiqqan yoki u yerda ta'lim olgan buyuk mutafakkirlarning nomlari isbotlaydi. Buxoro yaqinida tug'ilgan Ibn Sino o'zining ilmiy faoliyatini aynan Buxoroda Somoniylar saroyida boshlagan. U yerdagi Somoniylar kutubxonasiga kirish imkoniyati uning bilimlarini shakllantirgan. Uning "Tib qonunlari" (Al-Qonun fit-Tibb) asari G'arb va Sharq tibbiyotida yuzlab yillar davomida asosiy darslik bo'lib xizmat qilgan. Uning "Kitob ash-Shifo" asari esa falsafa, mantiq, metafizika va boshqa aniq fanlarni o'z ichiga olgan fundamental ensiklopediya hisoblanadi. Hadis ilmining eng ulug' namoyandasi Imom al-Buxoriy (Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy) ham Buxoroda tug'ilib, u yerda dastlabki ta'limni olgan. Uning "Al-Jomi' as-Sahih" (Sahih al-Buxoriy) to'plami Qur'ondan keyingi ikkinchi asosiy manba hisoblanadi. Hanafiy fiqhining Movarounnahr bo'yicha asoschisi va tarqatuvchisi. Narshaxiyning X asrda Buxoro tarixi haqida fors tilida fundamental asar ("Buxoro tarixi") yozgan. Buxoroning ilm markazi bo'lishi bevosita uning rivojlangan ta'lim infrastrukturasiga bog'liq. O'rta asrlarda Buxoroda 100 dan ortiq madrasalar faoliyat yuritgan. Ular Islom diniy ta'limidan tashqari, matematika, astronomiya, mantiq, tarix va adabiyot kabi dunyoviy fanlarni ham o'qitgan. Mir Arab madrasasi, Ko'kaldosh madrasasi kabi inshootlar bu ta'lim tizimining yorqin namunasi. Somoniylar kutubxonasi o'z davrining dunyodagi eng boy kutubxonalardan biri bo'lgan. Undagi qo'lyozma asarlar dunyoning turli burchaklaridan olimlarni jalb qilgan. Shahardagi masjidlar, ayniqsa, Kalon masjidi dars halqalari va ilmiy munozaralar markazi bo'lib xizmat qilgan.

Buxoro faqatgina ilm-fan markazi emas, balki butun Markaziy Osiyo sivilizatsiyasining intellektual poydevori bo'lgan desak, mubolag'a bo'lmaydi. U asrlar davomida o'zining yorqin aqliy va madaniy merosi bilan butun dunyoga nur taratgan. Buxoro – diniy va ma'naviy markaz.

Buxoro tarixan musulmon olamining muhim diniy markazi hisoblangan. Shaharda yuzlab masjid, madrasalar va maqbaralar qurilgan. Kalon masjidi, Minorayi Kalon, Mir Arab madrasasi, Ismoil Somoniy maqbarasi kabi obidalar Buxoroning diniy-ma'naviy hayotidagi beqiyos o'rnini tasdiqlaydi. Tasavvuf ta'limotining yirik vakili Bahouddin Naqshband Buxorodan yetishib chiqqan. Naqshbandiya tariqati butun musulmon olamida keng tarqalib, ruhiy-ma'naviy hayotda muhim ta'sir ko'rsatdi. Buxoro shahri haqida "Sivilizatsiyalar markazi" deb aytish mutlaqo to'g'ri va asoslidir. Chunki bu shahar o'zining 2500 yildan ortiq tarixi davomida bir necha yirik madaniy va sivilizatsion oqimlarning chorrahasi, sintezi va rivojlanish o'chog'i bo'lib kelgan.

Buxoroning sivilizatsiyalar markazi sifatidagi ahamiyatini bir necha tarixiy bosqichlar misolida ko'rish mumkin.

Qadimiy Madaniyatlar Chorrahasi. Buxoro sivilizatsiyasining poydevori Islomdan ancha oldin, ya'ni ilk davlatlar shakllanishi davrida qo'yilgan.

Mir Arab istilosiga qadar Buxoro vohasi Zardushtiylik dinining muhim o'choqlaridan biri bo'lgan. Shaharda katta otashkadalar (olov ibodatxonalari) mavjudligi va mahalliy hukmdorlar – Buxoro Xudotlarining hukmronligi bu madaniyatning chuqur ildiz otganini ko'rsatadi. Bu, Buxoroning Eron madaniyati bilan chambarchas bog'liq bo'lgan qadimiy sivilizatsiyaning bir qismi ekanligini anglatadi.

Ahamoniylar va Hellenistik Ta'sir: Buxoro bir necha yuz yil davomida Ahamoniylar imperiyasi ta'sirida bo'lgan. Keyinchalik Aleksandr Makedonskiy bosib olgach, bu yerga Hellenistik madaniyat (yunon ta'siri) ham kirib kelgan. Bu ta'sirlar Buxoro san'ati va shaharsozligida o'z aksini topgan. Shaharning strategik joylashuvi tufayli u sivilizatsiyalarning bevosita aloqa nuqtasi bo'lgan. Bu yerda Xitoy, Hindiston, Eron va G'arb (Yevropa) sivilizatsiyalarining savdo va madaniy an'analari uyg'unlashgan. Karvonsaroylar, savdo gumbazlari (toqilar) xalqaro muloqot va madaniy almashinuv maskani bo'lib xizmat qilgan.

Islom Sivilizatsiyasining Oltin Markazi. Buxoro shahrining eng yorqin sivilizatsion yuksalishi IX–XIII asrlarga to'g'ri keladi. Bu davrda u Movarounnahr (Ikkidaryo oraliq) ning, qolaversa, butun Islom Sharqining intellektual poytaxtiga aylangan.

Me'moriy Durdonalar: Sivilizatsiya darajasining ko'rsatkichlaridan biri – bu me'morchilik. Ismoil Somoniy maqbarasi (X asr) va Po'yi Kalon majmuasi (XII asr minora) kabi inshootlar nafaqat me'moriy san'at, balki o'sha davrning muhandislik va estetik tafakkurining yuksakligini ko'rsatuvchi noyob namunalar hisoblanadi. Buxoroning sivilizatsion xarakteri uning noyob shahar tuzilmasida ham aks etadi, bu tuzilma o'rta asrlardan deyarli o'zgarmay saqlanib qolgan. Buxoro yirik shahar va savdo markazi bo'lishiga qaramay, o'zining kichik mahallalar tizimini saqlab qolgan. Mahalla — ijtimoiy va diniy hayotning asosiy birligi bo'lib, bu yerdagi jamoaviy madaniyatni mustahkamlagan. Labi Hovuz Ansambli: Bu majmua shahar markazidagi jamoat hayotining ramzi bo'lgan. Hovuz atrofida joylashgan madrasa, xonaqoh va savdo maydonining uyg'unligi Buxoroning diniy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotining bir-biriga bog'liqligini ko'rsatadi. Buxoro oddiy shahar emas, balki bir-birini almashib va o'zaro boyitib kelgan turli sivilizatsiyalarning muzeyi va laboratoriyasi hisoblanadi. Uning boy tarixi YUNESKOning Butunjahon Merosi sifatida himoya qilinishi ham Buxoroning jahon sivilizatsiyasidagi o'chmas o'rnini tasdiqlaydi.

Sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida Buxoro. Buxoro geografik joylashuvi tufayli Sharq va G'arb sivilizatsiyalarining tutashgan nuqtasida joylashgan. Buyuk Ipak yo'li orqali Buxoro orqali Xitoy ipaklari, Hindiston ziravorlari, Yevropa metall buyumlari va Eron ipak matolari savdoga chiqarilgan. Buxoroda ko'pmillatli muhit shakllangan. Turli din, madaniyat va urf-odat vakillari yashab, o'zaro muloqot qilgan. Bu esa shahar madaniyatining boyib, sivilizatsiyalar chorrahasi sifatida taraqqiy etishiga xizmat qilgan.

Xulosa

Buxoro – Mavorounnahrning yuragida qadimdan shakllangan sivilizatsiya markazi sifatida nafaqat O'zbekiston, balki butun dunyo tarixida muhim o'rin tutadi. Uning siyosiy markaz sifatidagi ahamiyati, Buyuk Ipak yo'lidagi strategik mavqei, ilm-fan va madaniyatdagi buyuk merosi, diniy va ma'naviy nufuzi Buxoroni insoniyat sivilizatsiyasining bebaho durdonasiga aylantirgan.

Bugungi kunda Buxoro YUNESKOning Butunjahon merosi ro'yxatiga kiritilgani ham bu shahar nafaqat o'zbek xalqi, balki butun insoniyat uchun qadrlanishi kerak bo'lgan madaniy markaz ekanidan dalolat beradi.

Buxoro qadimdan ilm-fan va madaniyat markazi bo'lib kelgan; uning madrasa-kutubxona tizimi, me'moriy ansambllari, allomalar maktablari va tasavvufiy an'analarining o'zaro ta'siri Buxoroni Mavorounnahr sivilizatsiyasining markaziy komponentiga aylantirgan. Zamonaviy tadqiqotlar bu jarayonlarni ko'proq manba-asoslangan va kontekstual tahlil qiladi, shuningdek, me'moriy obidalarini saqlash va ularning ilmiy-madaniy potentsialini global miqyosda targ'ib etish bo'yicha yangi yondashuvlarni taklif etadi. Buxoro qadimdan nafaqat Markaziy Osiyo, balki butun musulmon Sharqining yirik ilmiy-ma'naviy va madaniy markazlaridan biri sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi. Shahar IX–X asrlarda Somoniylar davrida Movarounnahrning siyosiy poytaxtiga aylangan bo'lsa, tez orada ilm-fan, adabiyot, falsafa va me'morchilikning markaziy maskaniga ham aylandi. Bu davrda shakllangan madrasa-kutubxona tizimi, ilmiy majlislar va olimlar faoliyati keyingi asrlarda ham ilmiy taraqqiyotning uzluksiz davom etishiga zamin yaratdi. Buxoroning ilmiy hayoti bir nechta omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, bu yerda fiqh, hadis, tafsir kabi diniy ilmlar bilan bir qatorda tibbiyot, falsafa, mantiq, matematika va astronomiya kabi dunyoviy fanlar ham rivoj topdi. Abu Ali ibn Sino, Burhoniddin Marg'inoniy, Abu Hafs Kabir singari allomalar Buxoro muhitida shakllanib, o'z ilmiy merosi orqali butun musulmon dunyosiga, hatto Yevropa ilmiy tafakkuriga ham ta'sir ko'rsatdilar. Ikkinchidan, Buxoro ilmiy maktabi ko'p tillilik (arab, fors va turkiy) muhitida rivojlangani tufayli turli madaniyatlarning sintezi yuzaga keldi. Bu holat shahar ilm-fan markazi sifatida xalqaro ahamiyat kasb etishiga sabab bo'ldi.

Shuningdek, Buxoro madaniy hayotida tasavvuf, xususan, Naqshbandiya tariqati alohida o'rin tutdi. Bu oqim diniy-axloqiy hayotni ilmiy-madaniy faoliyat bilan uyg'unlashtirib, jamiyatda ma'naviy muhitning mustahkamlanishiga yordam berdi. Zamonaviy tadqiqotlar ko'rsatadiki, Buxoroda ilmiy va tasavvufiy maktablar bir-birini to'ldirib, shaharni nafaqat diniy markaz, balki ijtimoiy-siyosiy barqarorlikning tayanchi sifatida ham ko'rsatgan. Buxoroning ilm-fan markazi sifatidagi mavqeini moddiy-madaniy yodgorliklar ham tasdiqlaydi. Ismoil Somoniy maqbarasi, Mag'oki Attor masjidi, Minorayi Kalon, Mir Arab madrasasi, Ark qal'asi kabi obidalar nafaqat me'moriy estetik qadriyat, balki ilmiy-ma'rifiy hayotning ham guvohidir. Bu yodgorliklar zamonaviy UNESCO hisobotlarida ham Buxoro ilmiy-madaniy markaz sifatida alohida qayd etiladi. Bugungi kunda Buxoro ilmiy-madaniy merosi xalqaro miqyosda ham o'rganilmoqda. Zamonaviy monografiyalar va arxeologik tadqiqotlar Buxoro ilmiy maktablarining uyg'unish davridagi o'rnini qayta ochib bermoqda. Bu esa nafaqat tarixiy xotira, balki bugungi ilmiy hamjamiyat uchun ham muhim tajriba bo'lib xizmat qilmoqda. Buxoro ilm-fan va madaniyat markazi sifatida, Sharq uyg'unish davrida – ilmiy maktablar va allomalar faoliyati orqali. Tasavvufiy an'analar orqali – ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantirishda.

Me'moriy va moddiy meros orqali – ilmiy hayotning estetik-madaniy ifodasida.

Zamonaviy davrda esa – xalqaro ilmiy-tadqiqotlarning markaziy ob'ekti sifatida o'z o'rnini saqlab qolmoqda. Demak, Buxoro tarixiy sivilizatsiya markazi bo'lishi bilan birga, bugungi ilm-fan uchun ham dolzarb tajriba va ilhom manbai bo'lib qolmoqda.

Kitoblar va monografiyalar

Narshakhi, Abu Bakr Muhammad, The History of Bukhara (English translation ed.), tarj. va tahriri mavjud — klassik manba va uning zamonaviy tahlili.

Florian Schwarz, Unser Weg: Naqshbandiya and the Sacred Landscape of Bukhara (Brill, monograph chapter / recent studies) — Naqshbandiya tarixi va Buxorodagi rolga oid zamonaviy tadqiqotlar.

Armin Vambéry, History of Bokhara (turli nashrlar) — XIX asr yevropalik tadqiqotchilar nuqtai nazari, tarixiy manba sifatida. Maqolalar, internet-resurslar va hujjatlar

UNESCO, Historic Centre of Bukhara — rasmiy tavsif va merosni himoya qilish hujjatlari (inscription documents, reports).

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent: Sharq, 1998.
2. Bartold V.V. Turkiston madaniyati tarixi. – Toshkent: Fan, 1993.
3. Narshaxiy. Buxoro tarixi. – Toshkent: Fan, 1966.
4. Boltayev X. Buxoro – Sharq uyg‘onish davri madaniyat markazi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2007.
5. Boymurodov Q. Mavorounnahr sivilizatsiyasi: tarix va bugun. – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2015.
6. G‘afurov B. Tojiklar: qadim zamonlardan hozirgi davrgacha. – Dushanbe: Irfon, 1989.
7. Abdug‘afurov A. Markaziy Osiyoda islom va tasavvuf. – Toshkent: Ma’naviyat, 2001.
8. Barthold V.V. Turkestan Down to the Mongol Invasion. – London: Luzac & Co, 1928.
9. Frye R.N. Bukhara: The Medieval Achievement. – Norman: University of Oklahoma Press, 1965.
10. Devin DeWeese. Islamization and Native Religion in the Golden Horde: Baba Tukles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition. – Pennsylvania: Penn State University Press, 1994.
11. Hodgson M.G.S. The Venture of Islam. Vol. II. – Chicago: University of Chicago Press, 1974.
12. Bosworth C.E. The Ghaznavids: Their Empire in Afghanistan and Eastern Iran 994–1040. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1963.
13. Allworth E. Central Asia: A Century of Russian Rule. – New York: Columbia University Press, 1967.
14. Bregel Y. An Historical Atlas of Central Asia. – Leiden: Brill, 2003.
15. UNESCO. The Silk Roads: Bukhara as a Cultural Crossroad. – Paris: UNESCO Publishing, 2010.